

Котикова Олена Михайлівна

УДК 37.013.77:347.96

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Даниленко Лідія Іванівна,
Національна академія державного управління при президентові України,
професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Євтух Микола Борисович,
Національна академія педагогічних наук України,
академік-секретар Відділення педагогіки і психології вищої школи НАПН України;

доктор педагогічних наук, доцент
Діденко Олександр Васильович,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, начальник кафедри прикордоннології;

доктор педагогічних наук, професор
Гузій Наталія Василівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри педагогічної творчості

Захист відбудеться 14 травня 2012 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40)

Автореферат розіслано ____ квітня 2012 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реалізація конституційних положень щодо побудови в Україні демократичної, соціальної, правової держави передбачає модернізацію юридичної освіти, підготовку фахівців, здатних здійснювати ефективне правове забезпечення реформ, втілювати в суспільне життя принципи законності і верховенства права, заходи з правового виховання населення.

Демократизація правової системи, зміна її функцій із захисту інтересів держави на гарантування прав людини, вдосконалення принципів і методів правозастосовчої діяльності підвищують вимоги до випускників юридичних навчальних закладів не тільки щодо теоретичного, а й, насамперед, практичного компоненту професійної компетентності випускників.

У законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», у «Національній доктрині розвитку освіти», в указі Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» наголошується, що модернізація вищої освіти має бути спрямована на її гуманізацію, зростання інтелектуального, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства, забезпечення підготовки фахівця до життя та професійної діяльності, збереження кращих національних традицій і врахування тенденцій євроінтеграції та Болонського процесу.

Нові перспективи розвитку вищої професійної освіти зумовлюють необхідність філософського осмислення освіти загалом і вітчизняної зокрема, що знайшло відображення у працях В. П. Андрущенка, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, Л. В. Губерського, В. С. Лутая та ін. Проблеми реалізації юридичної діяльності в умовах глобалізації та трансформації національних правових систем, інтеграції України у світовий та європейський правовий простір, філософії та методології юридичної діяльності, вищої юридичної освіти були досліджені у роботах С. Д. Гусарева, В. С. Журавського, М. В. Костицького, В. Ф. Опришка, О. Ф. Скакун, Б. О. Чупринського, Ю. С. Шемшученка. Науковий доробок зазначених авторів виступає світоглядним орієнтиром розроблення системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах.

Практико-зорієнтована підготовка фахівців у вищій школі у руслі гуманістичної парадигми тісно пов'язується сьогодні з їх особистісним розвитком, проблемно спрямованим, розвивальним навчанням, теоретико-методологічним підґрунтям якого виступають наукові розробки Г. О. Балла, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, Д. Колба, О. М. Леонтьєва, А. Маслоу, К. Роджерса, Н. Ф. Талізінної та ін.

Проблеми професійного становлення і розвитку фахівця розкриті у наукових працях С. Я. Батишева, Є. О. Климова, В. Д. Шадрикова та ін. У дослідженнях С. А. Берліної, Н. В. Гузій, Л. І. Даниленко, О. А. Дубасенюк, М. Б. Євтуха, О. О. Копилової, О. А. Сазанової, В. А. Семиченко, С. О. Сисоевої, М. М. Фіцули, А. Е. Штейнмеца та ін., присвячених професійно-педагогічній та професійно-психологічній підготовці педагогів, обґрунтовуються засади посилення практико-зорієнтованого компоненту їх компетентності, у тому числі – мобільності, готовності до змін, інноваційності. Існує об'єктивна необхідність осмислення наукових здобутків зазначених авторів у руслі юридичної педагогіки та психології.

Теоретичним засадам та результатам запровадження психолого-педагогічної підготовки у непедагогічних ВНЗ присвячені наукові розробки В. А. Козакова. Психологічна та педагогічна складова гуманітарної освіти майбутніх фахівців відображена в дослідженнях Ю. М. Ізмайлової, О. В. Загайнової, А. В. Непомнящого, О. М. Сальнікової, Н. Г. Тихонкіної, Т. В. Шубніциної та ін.; формуванню професійно значущих якостей майбутніх економістів у процесі психолого-педагогічної підготовки фахівців непедагогічних спеціальностей присвятили свої роботи М. В. Артюшина, Л. М. Грущенко, І. Б. Міщенко, Т. Б. Поясок, Т. Л. Шепеленко та ін. Однак, існує необхідність у теоретичному осмисленні та методичному розробленні цілісної системи психолого-педагогічної підготовки, принципів наступності і взаємозв'язку базової та професійної її складових у вищих навчальних закладах, які готують майбутніх юристів.

Різні аспекти психологічної та педагогічної підготовки майбутніх працівників правоохоронної сфери відображені у дослідженнях В. П. Барковського, О. В. Діденка, Є. О. Запорожцевої, В. І. Зеленого, О. В. Іванової, Н. П. Кім, А. П. Москаленка, Н. П. Сергієнко та ін. Проте поза увагою дослідників теорії і методики вищої юридичної освіти залишаються проблеми психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у невідомчих та класичних університетах.

Вимоги до комунікативних та організаційно-управлінських якостей, адвокатів, суддів, прокурорів, юрисконсультів, нотаріусів є досить високими, про що свідчать роботи В. Л. Васильєва, М. І. Єнікеєва, В. Ф. Єнгалічева, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, О. Р. Ратінова, В. В. Романова, О. М. Столяренка, В. Ф. Чуфаровського, Л. Б. Філонова, В. Ю. Шепітько, Г. Х. Яворської та ін. Проте, загальні вимоги до зазначених якостей юристів відомі дослідники формулюють, беручи за основу діяльність слідчого. Моделі фахівців інших юридичних спеціальностей залишаються мало розробленими, що обмежує варіативність психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у контексті забезпечення потреби студентів в індивідуальних навчальних стратегіях.

Практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка має розкривати нові можливості для професійного розвитку й особистісного зростання майбутнього юриста.

Отже, у теоретичних та практичних аспектах реалізації системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх правознавців існує низка суперечностей між:

- потребою суспільства у висококваліфікованих юристах, готових до практичної діяльності, компетентних у спілкуванні, здійсненні організаційних функцій, здатних до навчання протягом життя, прояву вмінь психологічного та педагогічного впливу на колег, підлеглих, громадян, які потребують юридичної допомоги, і недостатньою психолого-педагогічною готовністю юристів до виконання зазначених завдань;

- наявністю наукових розробок у галузі практико-зорієнтованого навчання і недостатнім використанням їх у ВНЗ;

- необхідністю конкретизації вимог до професійної психолого-педагогічної компетентності юристів і недостатньою дослідженістю специфічних психолого-педагогічних аспектів професійної діяльності прокурора, юрисконсульта, адвоката, нотаріуса, судді;

– зменшенням кількості аудиторних занять і необхідністю формування практичних умінь та навичок у процесі внутрішньогрупового спілкування, застосування інтерактивних методів набуття психолого-педагогічного досвіду;

– необхідністю запровадження системи базової та професійної психолого-педагогічної підготовки у вищу юридичну освіту і нерозробленістю її теоретико-методичних засад.

Актуальність запровадження системи практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів і недостатність її наукового обґрунтування зумовили вибір теми дослідження **«Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів»**.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичних планів наукових досліджень кафедри педагогіки та психології Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»: «Теоретичні та методичні засади формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців» (державний реєстраційний номер 0107V007382); «Психолого-педагогічні засади модернізації навчального процесу в економічному університеті в умовах входження у Болонський процес» (державний реєстраційний номер 0107W001844).

Тема дослідження затверджена вченою радою КНЕУ (протокол № 13 від 25.06. 2007 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 9 від 27.11. 2007 р.)

Мета дослідження полягає у розробці концептуальних засад практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, її змісту та форм; обґрунтуванні авторської моделі; методики її запровадження та експериментальній перевірці її ефективності.

Відповідно до мети дослідження визначено його **завдання**:

1. Проаналізувати стан розробки досліджуваної проблеми у педагогічній теорії і практиці та визначити засади практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

2. Обґрунтувати сутність та розкрити зміст експериментально-рольового підходу до психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

3. Обґрунтувати поняття та структуру психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів, визначити критерії, показники та рівні сформованості окремих компонентів і розробити методику її емпіричного дослідження в межах констатувального етапу дослідження.

4. Концептуально обґрунтувати модель психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на засадах експериментально-рольового підходу.

5. Розробити методику реалізації практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, її зміст, форми та методи.

6. Здійснити експериментальну перевірку ефективності практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх юристів.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах.

Концепція дослідження. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів є органічною єдністю загального, особливого й одиничного. Як загальне вона відображає закономірності юридичної освіти і є складовою їх професійної підготовки; як особливе – має свою специфіку, зумовлену психолого-педагогічними аспектами діяльності юристів різних професійних спеціалізацій, необхідністю здійснювати відповідний вплив у галузі правових відносин; як одиничне – відображає залежність психолого-педагогічної підготовки від індивідуальних особливостей студентів юридичного фаху.

Основна ідея дослідження полягає у наданні психолого-педагогічній підготовці майбутніх юристів практико-зорієнтованого характеру та ознак системності, що передбачає розробку експерієнтально-рольового підходу. Визначено, що для майбутніх правознавців це має принципове значення, оскільки традиційно перевага надається формуванню базових або спеціальних психолого-педагогічних знань.

Концепція ґрунтується на системному підході до визначення структури психолого-педагогічної підготовки, кожна складова якої є об'єктом дослідження.

Доведено, що за таких умов особливого значення набуває створення системи практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, яка має забезпечити формування в них психолого-педагогічного досвіду з перших днів навчання у вищих навчальних закладах. Після етапу *базової* психолого-педагогічної підготовки у студентів має бути сформована відповідна компетентність, структурними компонентами якої є: мотиваційний, пізнавальний, особистісний, поведінковий (міжособистісно-рольова компетентність), а в результаті *професійної* психолого-педагогічної підготовки – спеціальна психолого-педагогічна компетентність (мотиваційний, пізнавальний, особистісний, поведінковий) (полірольова професійна компетентність). У процесі проходження клінічної юридичної практики студентам необхідно створити умови для апробації полірольової професійної компетентності. Таким чином, практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів набуває ознак системності, характеризується наступністю етапів, забезпечує формування здатності студентів до практичної взаємодії з іншими суб'єктами у повсякденному житті та професійній діяльності.

Головним атрибутом системи практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на засадах експерієнтально-рольового підходу визначено професійно-рольовий розвиток майбутніх юристів як реалізація програми набуття досвіду опанування: гармонійними міжособистісними ролями та репертуаром професійно важливих ролей як моделей поведінки, якими характеризується зміст професійної діяльності юриста.

Метою такого типу підготовки є формування психолого-педагогічного досвіду в процесі рольової взаємодії, результатом якої виступає полірольова професійна компетентність.

Сутнісними ознаками практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки є: узгодження її завдань зі змістом стадій циклу експерієнтального навчання; наявність відповідних етапів; проблематизація, індивідуалізація, діалогізація навчального процесу; неперервне збагачення рефлексивного досвіду

успіхів і невдач, культивування практики відкритого вираження почуттів, поглядів, позицій; формування психолого-педагогічної компетентності в процесі рольової взаємодії; провідна роль досвіду у цьому процесі.

Реалізація концептуальних ідей забезпечується: методологічними та теоретичними засадами; розробленою моделлю та методикою, які запроваджуються через систему практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Провідна ідея дослідження, основні положення концепції втілені у **загальній гіпотезі** дослідження про те, що якість професійної підготовки майбутніх юристів підвищиться за умов упровадження моделі їх психолого-педагогічної підготовки на засадах експерієнтально-рольового підходу, яка забезпечує формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів у виконанні професійних обов'язків у різних юридичних сферах. Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових гіпотезах**:

- психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів на сьогодні зорієнтована переважно на отримання знань студентами, а не досвіду практичної діяльності, отже потребує розроблення експерієнтально-рольового підходу до її реалізації;
- професійна значущість особистісних якостей та психолого-педагогічних умінь юриста залежить від специфіки його спеціалізації (прокурор, юрисконсульт, адвокат, нотаріус, суддя);
- психолого-педагогічна компетентність майбутніх юристів за традиційних умов знаходиться на середньому рівні сформованості;
- високий рівень психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів уможливить усвідомлений вибір студентом професійної спеціалізації;
- послідовне запровадження експерієнтально-рольового підходу забезпечить практико-зорієнтований характер психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Методологічною основою дослідження є: базові принципи теорії пізнання – науковість, діалектичність, історизм, цілісність, взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів дійсності; принципи єдності теорії і практики, що забезпечують об'єктивність теоретичного, емпіричного й експериментального вивчення предметів і явищ з метою розкриття сутності і специфіки психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах та розроблення відповідних теоретико-методичних засад; системний підхід для визначення структури особистості та інтегральності її властивостей; синергетичний підхід – з метою з'ясування взаємозв'язку і кумулятивності принципів практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, індивідуальних стратегій вдосконалення психолого-педагогічної компетентності; діяльнісний – для розуміння сутності особистості та її активної ролі у процесі професійного розвитку та саморозвитку; особистісно орієнтований – з метою розгляду особистості як абсолютної суспільної цінності; компетентнісний – для вимірювання результатів психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів; аксіологічний – з метою розуміння єдності загальнолюдських і особистісних цінностей у процесі професійного розвитку; проблемний та інтерактивний – для визначення змісту практико-зорієнтованої

психолого-педагогічної підготовки, її методів та форм; експеріментальний – для тлумачення процесу навчання як циклу, який передбачає певну послідовність етапів: набуття конкретного досвіду, його рефлексія, концептуалізація, апробація в нових умовах; рольовий – для розуміння процесів професійного та особистісного розвитку та соціалізації особистості в цілому.

Теоретичну основу дослідження становлять: концептуальні ідеї щодо цілей, завдань професійної підготовки у вищій школі та напрямів її модернізації, які представлені в законодавчих освітніх документах (закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указі Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» та ін.); положення, що регламентують професійну діяльність юристів, викладені у законах України «Про адвокатуру», «Про нотаріат», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуальному кодексі України та ін.); праці українських учених із проблем філософії неперервної освіти (В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. С. Лутай). Особливу роль відведено теоріям: професійної освіти (С. У. Гончаренко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва); освітніх систем та їх розвитку (Ю. К. Бабанський, В. П. Беспалько, С. У. Гончаренко); професійного розвитку фахівця (С. Я. Батишев, Н. В. Гузій, М. Б. Євтух, Є. О. Климов, В. А. Козаков, В. А. Семиченко, В. Д. Шадриков); юридичної діяльності у сучасних умовах глобалізації та трансформації національних правових систем, інтеграції України у світовий та європейський правовий простір (С. Д. Гусарєв, В. С. Журавський, О. Ф. Скакун, Ю. С. Шемшученко), а також психологічним засади розвитку особистості в процесі навчання (Л. С. Виготський, В. В. Давидов, В. Д. Ельконін, І. О. Зимня, Г. С. Костюк, В. А. Семиченко, Т. С. Яценко) та педагогічній інновації (Л. І. Даниленко, В. О. Сластьонін, М. В. Кларін та ін.). Увагу акцентовано на необхідності реалізації сучасних наукових підходів: системно-діяльнісного (Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, О. М. Леонтєв); гуманістичного підходу в освіті і запровадження особистісно орієнтованих концепцій освітньої діяльності (Г. О. Балл, І. Д. Бех, А. Маслоу, К. Роджерс, В. В. Серіков); експеріментального підходу (Дж. Дьюї, Д. Колб, Р. Фрай); компетентнісного підходу (І. Д. Бех, Н. В. Гузій, Н. В. Кузьміна, В. І. Луговий, О. В. Овчарук, А. К. Маркова, Л. А. Петровська, О. І. Пометун, Л. П. Пуховська, Дж. Равен, В. А. Семиченко, С. О. Сисоєва, А. В. Хуторської, Е. Шорт); рольового підходу до розвитку особистості (Г. М. Андреева, Е. Берн, П. П. Горностай, І. С. Кон, Дж. Г. Мід, Я. Л. Морено, Т. Л. Шибутані).

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку використовувався комплекс методів, адекватних предмету дослідження, а саме:

– *методи теоретичного пошуку* – аналіз наукових джерел та документації вищих навчальних закладів, які готують правознавців; порівняння, класифікація, систематизація теоретичних і експериментальних даних, досвіду психолого-педагогічної підготовки; рангування, абстрагування, прогнозування; синтез з метою побудови концепції дослідження; порівняння для зіставлення наукових підходів до організації психолого-педагогічної підготовки, визначення її особливостей у процесі навчання фахівців різного профілю; моделювання з метою створення системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, спрямованої на формування

їх полірольової професійної компетентності, яка забезпечує їх здатність до виконання професійних обов'язків відповідно до вимог певних юридичних професій; метод узагальнення для визначення концептуальних положень, формулювання висновків;

– *методи емпіричного характеру*: діагностичні (спостереження, анкетування, опитування, бесіди, тестування, обробка творчих робіт, звітів про практику студентів); експериментальні (метод експертної оцінки), педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи), методи математичної статистики – з метою наукового обґрунтування системи практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, формування в них відповідної компетентності, перевірки дієвості експериментальної моделі, визначення пріоритетних напрямів і перспектив удосконалення психолого-педагогічної підготовки фахівців в університетах. Для розрахунку статистичних показників, побудови діаграм використовувалася прикладна комп'ютерна програма SPSS for Windows 16.0.

Експериментальна база дослідження становили ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Одеська національна юридична академія, Київський університет права НАН України, Київська академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Ужгородський національний університет. Усього на різних етапах експерименту брали участь 1035 осіб: 972 студенти і 63 юристи-експерти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* розроблено теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів з метою формування полірольової професійної компетентності; обґрунтовано концепцію практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів; визначено і науково обґрунтовано сутність цілемотиваційної, змістової, процесуальної та результативної складових моделі психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, її завдання, етапи, стадії, тенденції реалізації на сучасному етапі; розроблено й обґрунтовано експериментально-рольовий підхід до психолого-педагогічної підготовки та його принципи – системності, експериментальності, інтегративності, цілеціннісної рольової ідентифікації, контекстно-рольової детермінації, індивідуально-рольової преференції і самотворчої кумуляції; виокремлено сутність і навчальні стратегії корекції професійно-рольової компетентності майбутніх юристів – розширення професійно-рольового репертуару, його поглиблення, стратегія, що потребує суттєвих особистісних змін. Розроблено та експериментально перевірено методику формування полірольової професійної компетентності майбутніх юристів; надано тлумачення понять «міжособистісно-рольова компетентність», «професійно-рольова компетентність», «полірольова професійна компетентність», «полірольова професійна спрямованість»;

– *уточнено* тлумачення понять «психолого-педагогічна підготовка», «практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка», «психолого-педагогічна компетентність», «тренінг міжособистісно-рольової компетентності», «тренінг професійно-рольової компетентності», «контекстно-рольові вправи», «преференційовані професійні спеціалізації», «рекомендовані професійні спеціалізації», «професійні

спеціалізації, які потребують кардинальних особистісних змін», «навчальні стратегії розширення, поглиблення професійно-рольового репертуару, кардинальних особистісних змін»; співвідношення понять «компетентність» і «досвід»;

– *удосконалено* науково-методичний інструментарій дослідження компонентів психолого-педагогічної компетентності; методику формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів;

– *подальшого розвитку* набули окремі положення компетентнісного підходу в освіті; наукові уявлення про цілі, зміст, форми і методи психолого-педагогічної підготовки у непедагогічних університетах.

Практичне значення дослідження полягає у можливості: *впровадження* у навчальний процес вищих навчальних закладів, які готують майбутніх юристів, практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки, відповідних дидактичних форм і методів, методики проведення тренінгів із формування міжособистісно-рольової та професійно-рольової компетентності; *використання* створених автором навчально-методичних посібників. Зокрема, на основі окремих концептуальних положень дослідження розроблено і запроваджено *навчальні програми, методичні матеріали з контролю* для дисциплін «Психологія та педагогіка», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Юридична психологія»; *тренінги* міжособистісно-рольової та професійно-рольової компетентності для майбутніх юристів, *тренінгові заняття* для викладачів КНЕУ: «Адекватна самооцінка викладача і студента як чинник їх ефективної взаємодії»; *навчальні та навчально-методичні посібники*: «Психологія та педагогіка», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Університетська освіта та юридична деонтологія», «Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі», «Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів»; «Психологія діяльності та навчальний менеджмент: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни»; «Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів економічного університету».

Матеріали дослідження можуть бути використані: при викладанні: психолого-педагогічних дисциплін у непедагогічних ВНЗ; університетських курсів з педагогіки та психології для майбутніх юристів; при підготовці студентів юридичних спеціальностей до професійної практики, роботи в «Юридичній клініці»; при проходженні кваліфікаційних комісій фахівцями з метою присвоєння кваліфікації «адвокат», «прокурор», «нотаріус», «суддя» помічникам цих посадових осіб, а також в процесі підготовки курсових, дипломних, магістерських і дисертаційних досліджень з проблем гуманізації та модернізації вищої освіти, вдосконалення системи психолого-педагогічної підготовки.

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес: Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (акт про впровадження від 20.01.2011 р.), Київського університету права НАН України (довідка про впровадження № 511 від 20.06. 2011 р.), Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Сагайдачного-Конашевича (довідка про впровадження № 102 від 15.06. 2010 р.), Ужгородського національного університету (довідка про впровадження № 325 від 10.06. 2010 р.), Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (довідка про впровадження № 04/598 від 28.01 2011 р.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованих у співавторстві навчальних посібниках особистий внесок такий: у навчальному посібнику «Психологія та педагогіка» (2008 р.), написаному в співавторстві з Л. А. Колесніченко, М. В. Артюшиною, Л. М. Журавською та ін. – в окресленні комунікативних аспектів формування базової психолого-педагогічної компетентності особистості, особливостей виконуваних нею соціальних ролей, значення «Я-концепції» особистості для професійного саморозвитку майбутнього фахівця; у навчальному посібнику «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» (2008 р.), підготовленому в співавторстві з М. В. Артюшиною, Л. М. Журавською, Л. А. Колесніченко та ін. – у розробленні психологічних основ розв'язання педагогічних ситуацій; у роботі «Психологія діяльності та навчальний менеджмент: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни» (2003 р.), підготовленого у співавторстві з В. А. Козаковим, М. В. Артюшиною, Л. Л. Борисенко та ін. – у з'ясуванні значення психологічних захисних механізмів для самоуправління діяльністю; у навчальному посібнику «Університетська освіта та юридична деонтологія» (2011 р.), підготовленому разом з Ф. П. Шульженко, Г. С. Тимчик – у розробленні критеріїв психолого-педагогічної культури юриста; у навчальному посібнику «Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі» (2007 р.), підготовленому у співавторстві з М. В. Артюшиною, Г. М. Романовою, О. В. Аксьоною та ін. – здійснено наукове редагування; у тренінг-курсі «Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів» представлено розробку тренінгового заняття «Адекватна самооцінка викладача як чинник ефективної взаємодії викладача зі студентами»; у роботі «Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів економічного університету» (2010 р.), виконаної разом з М. В. Артюшиною, М. І. Радченко, Г. М. Романовою та ін. – окреслено нові підходи до вимірювання навчальних досягнень студентів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи знайшли відображення в публікаціях автора, доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки і психології КНЕУ, а також на наукових конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Місія викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів» (Львів, 2008), «Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти» (Ірпінь, 2009), «Етичні та духовні аспекти розвитку людини і суспільства» (Київ, 2009), «Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: методологія, досвід, перспективи» (Київ, 2009); *всеукраїнських*: «Актуальні питання реформування правової системи України» (Луцьк, 2009); *вузівських, міжвузівських*: «Сучасні технології навчання та оцінювання знань студентів» (Київ, 2002), «Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти» (Київ, 2003), «Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті» (Київ, 2004), «Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів» (Київ, 2005), «Теоретичні та практичні підходи до впровадження нового покоління освітньо-професійних

програм і навчальних планів підготовки фахівців: шляхи розвитку» (Київ, 2007), «Проблеми вдосконалення підготовки юристів: професійні та морально-етичні аспекти» (Київ, 2008), «Досвід організації та активізації навчального процесу на основі впровадження інноваційних технологій» (Київ, 2008); «Забезпечення відкритості, прозорості та об'єктивного оцінювання якості навчальної роботи студентів: досвід, проблеми, перспективи розвитку» (Київ, 2010).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 46 публікаціях, серед яких: 1 монографія, 7 навчальних і навчально-методичних посібників і підручників (з них 4 – з грифом МОН України), 23 статті у провідних наукових фахових виданнях України, 3 статті – в інших виданнях, 12 тез у збірниках наукових і науково-практичних конференцій. Загальний обсяг авторських друкованих аркушів у виданих роботах – 46.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему: «Морально-естетичне виховання учнів засобами театрального мистецтва в Українській РСР (на матеріалі театрів для дітей 1918–1941 рр.)» за спеціальністю 13.00.01 – теорія і історія педагогіки захищена 30 жовтня 1989 р. у спеціалізованій раді К 113.01.02. Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького, її матеріали у докторській дисертації не використано.

Структура і обсяг дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 456 найменувань, з них 16 – іноземними мовами, 16 додатків на 80 сторінках. Дисертація містить 19 таблиць, 29 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 530 сторінок, з них 396 сторінок – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми і доцільність її наукової розробки, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічну та теоретичну основу дослідження, експериментальну базу, розкрито наукову новизну, практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, особистий внесок здобувача у спільних публікаціях, структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі – **«Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів як наукова проблема»** – здійснено аналіз проблеми психолого-педагогічної підготовки як складової сучасної вищої професійної освіти і, зокрема, майбутніх юристів: визначено теоретико-методологічні засади такої в університетах; досліджено психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності юриста; обґрунтовано експериментально-рольовий підхід до психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

У ході наукового пошуку з'ясовано, що психолого-педагогічна підготовка у непедагогічних університетах є відображенням проблем сучасної вищої школи в цілому, зокрема: брак часу на практичну складову навчання, яка здебільшого реалізується на етапі навчально-професійної практики. Окреслено можливі шляхи вирішення цієї проблеми: узгодження фундаменталізації та диференціації навчального процесу; визначення підходів до структуризації системи підготовки

майбутніх фахівців; забезпечення студентам можливості обирати індивідуальну освітню траєкторію, що відповідає б умовам гармонізації теоретичних та практичних аспектів входження у спеціальність.

У результаті обґрунтування теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми доведено, що існує необхідність у розробленні концепції й моделі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах. Вирішення потребують такі проблеми: обґрунтування підходів до побудови моделі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки; з'ясування професійної значущості конкретних особистісних якостей та психолого-педагогічних умінь, необхідних фахівцю для здійснення різних видів юридичної діяльності; визначення способів інтеграції психологічної та педагогічної складової професійної підготовки; поглиблення індивідуалізації практико-зорієнтованого навчання майбутніх юристів.

Узагальнено погляди різних авторів, дослідження яких присвячені загальнонауковим та конкретнонауковим підходам до освіти. З'ясовано, що в їх класифікаціях використовуються різні критерії; простежується тенденція до інтеграції підходів з метою відображення специфічності досліджуваних явищ. Зокрема, розглянуто сутність системного, проблемного, контекстного, аксіологічного, інтерактивного підходів, їх значення для побудови моделі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів. Особливу увагу приділено компетентнісному підходу як засадничому у межах досліджуваної проблеми.

Синтез компетентнісного, рольового підходів та принципів практико-зорієнтованого навчання визначено передумовою обґрунтування експерієнтально-рольового підходу до розроблення концепції та моделі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

З метою з'ясування психолого-педагогічних аспектів професійної діяльності юристів здійснено структурно-функціональний аналіз їх діяльності.

У результаті зіставлення та аналізу позицій різних науковців щодо характеристики видів юридичної діяльності, професійну спеціалізацію роботи юриста визначено в якості критерію такої класифікації. Відповідно до цього для визначення психолого-педагогічних аспектів професійної юридичної діяльності обрано професійні спеціалізації юриста (прокурор, юрисконсульт, адвокат, суддя, нотаріус) та обґрунтовано причини обмеження предмету дослідження саме ними.

З'ясовано, що діяльність юристів усіх спеціалізацій є одним із видів соціальної діяльності, виховний і профілактичний аспекти якої мають відобразитися у підструктурах діяльності юриста, а саме: пізнавальній, комунікативній, організаційній. Формування здатності майбутнього правознавця до успішної діяльності в межах зазначених підструктур передбачає відповідний зміст підготовки фахівців даного профілю у вищих навчальних закладах, у тому числі – психолого-педагогічної.

У ході аналізу нормативно-правових актів та інших документів, які регламентують діяльність фахівців за напрямом підготовки «Право», обґрунтовано, що вимоги до психолого-педагогічної компетентності юристів різних професійних спеціалізацій імпліцитно зазначені в цих документах, зокрема, щодо таких умінь

правознавця, як уміння дослідника, оратора, діагноста, мотиватора, консультанта, організатора, які доцільно формувати в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів. На основі здійсненого аналізу висунуто гіпотезу щодо відмінностей вимог до психолого-педагогічної компетентності представників різних юридичних спеціалізацій.

Доведено, що можливості використання компетентнісного підходу з метою розроблення концепції моделі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів можуть бути розширені за умови розгляду відповідної компетентності юриста, яка передбачає виконання ним професійних ролей дослідника, оратора, діагноста, мотиватора, консультанта, організатора, важливих для здійснення психолого-педагогічного впливу на всіх суб'єктів правовідносин.

В якості підходу, який інтегрує уявлення про компетентність як результат підготовки майбутнього фахівця, рольову взаємодію як умову розвитку компетентності, практико-зорієнтоване навчання як навчання через досвід, – запропоновано експеріментально-рольовий підхід. Обґрунтовано його сутність та розкрито зміст у межах теорії експеріментального навчання, згідно з якою з'ясування в процесі навчальної взаємодії суб'єктів освітнього процесу характеру набутого ними досвіду (знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтирів, позицій та ін.) у певній галузі (наприклад, психолого-педагогічній) передуює опануванню ними нових знань, умінь тощо. Це передбачає зміну ставлення до попереднього досвіду, набуття нового і створення мотиваційної основи для отримання наукових знань у певній сфері. Зазначений підхід базується й на положеннях рольової теорії, згідно з якою під час взаємодії в процесі спілкування кожна людина виявляє свою позицію через виконувану роль, успішність представлення якої залежить від ступеня її інтеріоризації особистістю.

Визначено, що ролі особистості виступають функціональними одиницями досвіду. Міжособистісні ролі студента розглядаються як моделі внутрішньогрупової поведінки, а професійно важливі ролі – як моделі професійної поведінки. Зазначені моделі складають зміст поведінкового компонента базової та спеціальної психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів.

Представлено категорії та поняття експеріментально-рольового підходу до формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів та надано їх тлумачення: «професійна роль», «міжособистісна роль», «професійно-рольовий розвиток», «досвід», «вітагенний досвід», «едукогенний досвід», «едукогенно-професійний досвід», «міжособистісно-рольова компетентність», «професійно-рольова компетентність», «полірольова професійна компетентність», «полірольова професійна спрямованість».

На основі експеріментально-рольового підходу розроблено рольову структуру професійної діяльності юриста, яка включає його професійну спеціалізацію, професійно функціональну роль та ролі, професійно важливі для здійснення юристом психологічного та педагогічного впливу.

Визначено, що вибір майбутньої професійної спеціалізації студентом залежить від його ставлення до набутої професійно-рольової компетентності.

У другому розділі – **«Емпіричне дослідження психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів»** – представлено методика та організацію

констатувального етапу дослідження, проаналізовано результати експертної оцінки професійно значущих психолого-педагогічних умінь та особистісних якостей юристів різних професійних спеціалізацій; проаналізовано стан психолого-педагогічної підготовки майбутніх правознавців в університетах України та базової та спеціальної психолого-педагогічної компетентності студентів юридичного профілю.

Необхідність обґрунтування концептуальних засад саме практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів задала логіку дослідження, яка передбачала проведення емпіричної роботи, результати якої враховувались при розробці відповідної концептуальної моделі.

Для емпіричного дослідження психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів розроблено програму експериментальної роботи, основна мета якої полягала у вивченні сучасного стану такої підготовки в університетах України задля подальшого розроблення концепції, змісту і структури, методів і форм, моделі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх правознавців.

На цьому етапі наукового пошуку вирішувалися завдання: визначення вимог до психолого-педагогічної компетентності юристів різних спеціалізацій на основі аналізу результатів експертної оцінки досвідченими фахівцями; дослідження стану психолого-педагогічної підготовки майбутніх правознавців; розроблення критеріїв та показників відповідної компетентності студентів юридичного фаху; дослідження стану її сформованості; визначення можливих шляхів формування такої компетентності.

За результатами експертної оцінки визначено особистісні якості й психолого-педагогічні вміння, які є професійно значущими для юриста за шкалою «надвисока професійна значущість», «висока професійна значущість», «середня професійна значущість». Окрім того, підтверджено гіпотезу щодо відмінностей вимог до психолого-педагогічної компетентності представників різних юридичних спеціалізацій, що уможливило виокремлення комплексу професійно важливих психолого-педагогічних функцій (професійно важливих ролей), актуальних для відповідної спеціалізації юриста: прокурор – організатор, мотиватор, оратор, дослідник; юрисконсульт – організатор, консультант, оратор; адвокат – консультант, оратор, діагност, мотиватор; суддя – мотиватор, дослідник; нотаріус – дослідник, діагност. Доведено, що зазначені професійно важливі ролі та відповідні вміння мають надвисоку і високу значущість для відповідної професійної спеціалізації правознавця і зумовлюють його психолого-педагогічну компетентність.

На основі аналізу стану психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах виявлено низку проблем. По-перше, така підготовка, як і вища юридична освіта в Україні, не є стандартизованою, державний галузевий стандарт за спеціальністю «Право» перебуває протягом багатьох років у стані проєктів. По-друге, традиційний виклад психолого-педагогічних дисциплін майбутнім юристам в університетах реалізується здебільшого на пояснювальному і репродуктивному рівнях, забезпечуючи «знанневий підхід» до навчання у ВНЗ. По-третє, змісту психолого-педагогічних дисциплін бракує системності й інтегративності, узгодженості міжпредметних зв'язків з дисциплінами блоків гуманітарної та професійної і практичної підготовки.

У результаті порівняльного аналізу стану психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у профільних та непрофільних університетах виявлено певні відмінності у підходах до визначення її мети, структури, форм і методів реалізації.

З'ясовано, що психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів має практико-зорієнтований характер лише в окремих *профільних університетах*, в яких цей напрям забезпечується не тільки циклом відповідних дисциплін, але й у позааудиторними, факультативними формами роботи, реалізується у процесі тренінгів.

Аналіз стану досліджуваної проблеми в Україні свідчить, що незважаючи на низку об'єктивних переваг, які мають юридичні академії порівняно з непрофільними університетами щодо викладання практико- і професійно-зорієнтованих дисциплін, загальні тенденції у реалізації психолого-педагогічної підготовки у різних ВНЗ є спільними: скорочення годин на таку підготовку за рахунок базової або професійної її складових; переважно знаннєва спрямованість; відсутність узгодженості викладання психолого-педагогічних дисциплін з проходженням практики, виконанням майбутніх професійних ролей. Виняток становлять університети, які надають майбутнім юристам можливість отримання додаткової спеціальності «викладач права», що передбачає системність психолого-педагогічної підготовки і характеризується тенденціями до поглиблення її практичної складової.

Розкрито змістове наповнення компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів: мотиваційного, пізнавального, особистісного, поведінкового. Обґрунтовано критерії та показники їх сформованості.

Психолого-педагогічну компетентність юриста визначено як інтегровану якість, яка забезпечує ефективність психолого-педагогічної взаємодії юриста з іншими суб'єктами у як повсякденному житті, так і професійній діяльності, в якій така компетентність зумовлена колом професійно-юридичних повноважень, професійною спеціалізацією (прокурор, юрисконсульт, адвокат, суддя, нотаріус тощо).

У результаті емпіричного дослідження психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів та їх потреб у практико-зорієнтованій психолого-педагогічній підготовці виявлено певні особливості.

На етапі *базової* психолого-педагогічної підготовки (1–2 курси) найбільшу частку від загальної кількості учасників констатувального етапу експерименту складають студенти, в яких усі компоненти компетентності сформовані на середньому рівні. У прояві показників такої компетентності виявлено суперечності: між *високим рівнем* усвідомлення доцільності вивчення дисципліни «Психологія та педагогіка» (80,4 %) та визнанням її *низької* практичної значущості (19 %) (*мотиваційний компонент*); між *середнім* рівнем частоти постановки завдань вирішення психологічних та педагогічних проблем у житті та *низькою* успішністю їх вирішення (*поведінковий компонент*); між *середнім* рівнем академічної успішності за дисципліною «Психологія та педагогіка» (69,1 %) і *низькою* самооцінкою набутих психолого-педагогічних знань (88 %) (*пізнавальний компонент*). З'ясовано, що *особистісний* компонент психолого-педагогічної компетентності сформований переважно на середньому рівні, при цьому найбільші труднощі виникають здебільшого в сфері компетентності міжособистісної взаємодії. Це свідчить про недостатню практичну зорієнтованість базової психолого-педагогічної підготовки, що негативно впливає на рівень сформованості відповідної компетентності майбутніх юристів.

На етапі *професійної* психолого-педагогічної підготовки (4 курс) найбільшу частку від загальної кількості учасників констатувального етапу експерименту складають студенти, в яких усі компоненти *спеціальної* психолого-педагогічної компетентності сформовані на середньому рівні. На основі зіставлення показників сформованості різних компонентів з'ясовано чинники, що знижують ефективність психолого-педагогічної підготовки. У виразною є її «знаннева» спрямованість: переважна більшість студентів зазначила, що їх знання є неповними, не зорієнтованими на практику або взагалі фрагментарними (68 %) (*пізнавальний компонент*), в зв'язку з чим й інтерес до відповідної дисципліни після її вивчення виявився сформованим переважно на *середньому* (35,7 %) і *низькому* рівнях (36,6 %) (*мотиваційний компонент*). При переважно *середньому* рівні успішності з даної дисципліни (47,1 %) (*пізнавальний компонент*) такі професійно важливі психолого-педагогічні вміння, як консультаційні, ораторські, вміння контролювати інших (*поведінковий компонент*) сформовані на нижчому, ніж інші рівні, що узгоджується із *середніми* рівнем сформованості комунікативних та організаційних схильностей (*особистісний компонент*). Водночас, серед бажаних професійних спеціалізацій, за якими хотіли б працювати студенти після отримання юридичної освіти, найбільшу частку складають професійні спеціалізації «юрисконсульт» (34,7 %) та «адвокат» (22,2 %), для яких комунікативні й організаційні схильності (*особистісний компонент*) та консультаційні й ораторські вміння (*поведінковий компонент*) мають надвисоку професійну значущість за результатами експертної оцінки практикуючих юристів відповідних спеціалізацій.

Зазначене свідчить про недостатню практичну зорієнтованість професійної психолого-педагогічної підготовки в цілому.

Доведено, що при розробленні експериментальної програми практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх необхідно враховувати результати емпіричного дослідження, зокрема потребу майбутніх юристів у таких методах і формах психолого-педагогічної підготовки, які сприятимуть вдосконаленню її практичної складової: тренінги, рольові ігри, ситуаційні вправи тощо.

У третьому розділі – **«Концептуальні засади практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів»** – представлено концепцію психолого-педагогічної підготовки майбутніх правознавців на засадах експериментально-рольового підходу, розкрито її зміст та структуру, обґрунтовано методи та форми її реалізації, модель практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

На основі проведеного теоретичного аналізу та результатів емпіричного дослідження розроблено концепцію практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на засадах експериментально-рольового підходу. Вона ґрунтується на інтеграції ідей експериментального навчання, що передбачає чергування стадій, кожна з яких спрямована на послідовне досягнення таких завдань, як набуття конкретного досвіду з урахуванням існуючих концепцій, рефлексії нового досвіду, їх корекції, застосування у новій ситуації, а також положень рольового підходу до детермінації поведінки і діяльності. Окреслено вихідні позиції створення практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки як педагогічної системи, спрямованої на формування компонентів відповідної компетентності майбутніх

юристів – мотиваційного, пізнавального, особистісного та поведінкового, який виявляється у міжособистісно-рольовій та професійно-рольовій компетентностях. Також визначено принципи реалізації даної концепції системності; експеріентальності; інтегративності; цілеціннісної рольової персоніфікації; контекстно-рольової детермінації; індивідуально-рольової преференції; самотворчої кумуляції.

Обґрунтування концептуальних засад практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки надало можливість конкретизувати базове поняття дослідження. Так, практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів тлумачиться як процес поетапного набуття ними полірольової професійної компетентності на основі досвіду гармонізації міжособистісних ролей, опанування репертуаром професійно важливих ролей та апробації відповідної компетентності в процесі клінічної юридичної практики.

Визначено мету такої підготовки – формування психолого-педагогічного досвіду в процесі рольової взаємодії, результатом набуття якого виступає полірольова професійна компетентність.

У межах зазначеної концепції розроблено її зміст на кожному з трьох етапів підготовки – базової, професійної та апробації професійно-рольової компетентності. Визначено експеріентально-рольові методи практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів – рольові ігри, контекстно-рольові ситуаційні вправи, дослідницький портфоліо, сократівський діалог, які використовуються як в аудиторних заняттях, так і комплексно в тренінгах міжособистісно-рольової та полірольової професійної взаємодії.

Обґрунтовано і розроблено авторську модель, яка включає такі складові: цілемотиваційну, змістову, процесуальну та результативну. *Цілемотиваційна складова* визначається єдністю мотивації студентів до вивчення психолого-педагогічних дисциплін і усвідомлення майбутніми юристами доцільності рольової взаємодії як умови послідовного опанування базовою та спеціальною психолого-педагогічними компетентностями. *Змістова складова* визначається досвідом усвідомлення наявної міжособистісно-рольової та розвитком професійно-рольової компетентності, який передбачає надалі поповнення його досвідом набуття знань, умінь і навичок у процесі вивчення психолого-педагогічних та професійно-юридичних дисциплін. *Процесуальна складова* характеризується запровадженням певних форм та методів психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у вищих навчальних закладах. *Результативна* – структурними компонентами психолого-педагогічної компетентності: мотиваційним, пізнавальним, особистісним та поведінковим (міжособистісно-рольовою та професійно-рольовою компетентностями); критеріями та показниками сформованості усіх видів та компонентів та рівнями (низьким, середнім, високим). З'ясовано, що результатом практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки виступає полірольова професійна компетентність у психолого-педагогічних аспектах діяльності юристів різної професійної спеціалізації. Обґрунтовано умови, які забезпечують результативність такої підготовки: узгодження її завдань зі змістом стадій циклу експеріентального навчання, наявність трьох етапів такої підготовки – базової, професійної, апробації сформованої компетентності в процесі професійної практики; проблематизація, індивідуалізація, діалогізація навчального процесу; неперервне

збагачення рефлексивного досвіду успіхів і невдач, культивування практики відкритого вираження почуттів, поглядів, позицій у процесі рольової взаємодії; провідна роль досвіду у формуванні психолого-педагогічної компетентності (рис. 1).

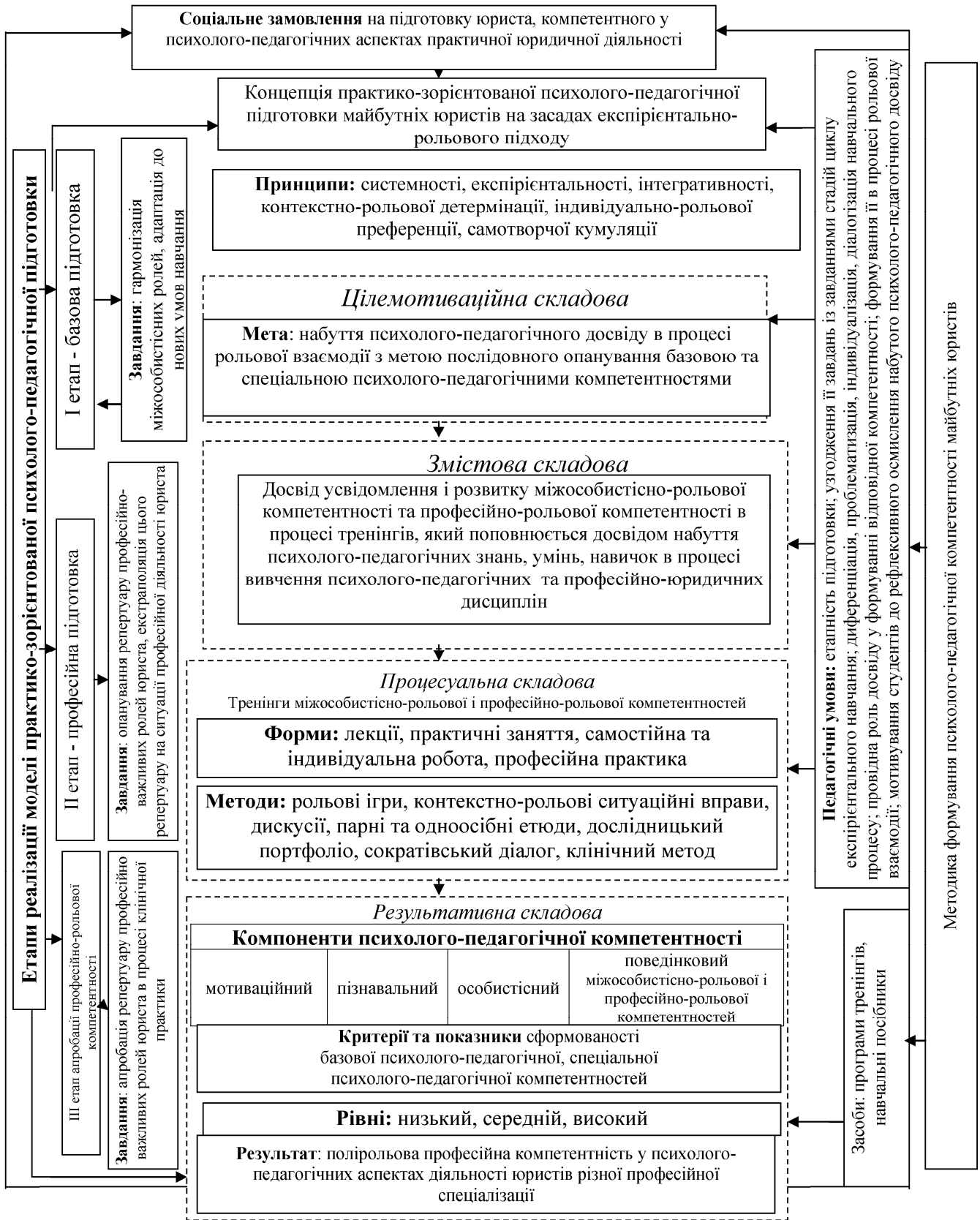

Рис. 1. Модель практико-орієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів

У четвертому розділі – **«Методика поетапної реалізації практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів»** – розкрито методикау практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів до виконання професійних ролей, яка охоплює три етапи – базової психолого-педагогічної підготовки, професійної психолого-педагогічної підготовки, апробації набутої компетентності в процесі юридичної клінічної практики

Така методика розглядається як комплекс взаємозалежних і взаємозумовлених заходів і процедур, які здійснюються поетапно.

Конкретизація змісту практико-зорієнтованої складової кожного з етапів підготовки забезпечувалася визначеністю його завдань, що передбачало: по-перше, оволодіння репертуаром міжособистісних ролей, тобто засвоєння конкретного досвіду міжособистісно-рольової взаємодії; по-друге – індивідуалізацію репертуару професійних ролей, що здійснювалася на основі рефлексії попереднього досвіду; екстраполяцію професійних ролей на ситуації професійної діяльності, що здійснювалася на основі концептуалізації вихідних положень; по-третє, передбачало апробацію професійних ролей у процесі практики як активне експериментування, перевірку набутого досвіду в нових умовах.

Обґрунтовано комплекс методів, реалізація яких сприяє посиленню практичної зорієнтованості психолого-педагогічної підготовки: інтерактивні лекції, семінарські та практичні заняття з використанням експериментальних методів навчання, діагностично-дослідницький комплекс, рольові тренінги. Розглянуто й охарактеризовано способи інтеграції психолого-педагогічних та юридичних дисциплін на основі міжпредметних зв'язків. Доведено, що ефективність формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів за таких умов підвищується.

Визначено, що відповідні компоненти (мотиваційний, пізнавальний, особистісний, поведінковий) мають змістові відмінності на кожному з етапів психолого-педагогічної підготовки, що пов'язано, зокрема, з посиленням індивідуалізації, варіативності навчання на етапі формування професійно-рольової компетентності та її апробації відповідно до обраних студентами стратегій корекції такої компетентності.

Доведено, що у ході запровадження методики можуть бути використані такі показники сформованості професійно-рольової компетентності, як широта рольового діапазону та глибина, співвідношення яких визначає полірольову професійну компетентність.

Визначено за доцільне на основі розроблених критеріїв та показників сформованості полірольової професійної компетентності майбутніх юристів пропонувати студентам обирати стратегії корекції та розвитку такої компетентності. Від спрямованості визначених стратегій залежать способи та зміст екстраполяції професійно важливих ролей на ситуації професійної діяльності.

Доведено, що апробацію полірольової компетентності у ході навчально-професійної практики у «Юридичних клініках» можливо здійснити в процесі виконання майбутніми юристами професійно важливих ролей дослідника і консультанта, які виступають провідними для більшості юридичних професій.

У п'ятому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів» – представлено методику формувального етапу дослідження, розкрито особливості її реалізації на різних етапах психолого-педагогічної підготовки; представлено аналіз результатів даного етапу експерименту щодо перевірки ефективності практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Обґрунтування методики експериментального дослідження результативності практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів та сформованості усіх компонентів відповідної компетентності здійснено на формувальному етапі експерименту з урахуванням результатів, отриманих на попередніх етапах дослідницької роботи. Розкрито зміст компонентів такої компетентності на кожному з етапів підготовки. Уточнено критерії, показники та рівні сформованості зазначеної компетентності.

Реалізація такої підготовки передбачала пролонгований характер формувального етапу експерименту – від першого і до п'ятого курсів навчання майбутніх юристів в університетах. У дослідженні на формувальному етапі експерименту брали участь 330 студентів юридичного факультету Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», оскільки лише в цьому ВНЗ існують усі належні умови для неперервної психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів: базова, професійна психолого-педагогічна підготовка, юридична клінічна практика. Формувальний етап експерименту охоплював період навчання студентів в університеті – бакалавратуру і магістратуру.

Для забезпечення проведення експерименту та надійності висновків за його результатами визначено склад контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп. Обсяг вибірки визначався з урахуванням вимог до педагогічних досліджень, кількості студентів, які навчаються на одному курсі, а також специфіки тренінгів, кількість учасників яких має бути не більше 9-13 осіб. На кожному етапі психолого-педагогічної підготовки в експерименті брали участь по 110 осіб (по дві академічні групи в якості КГ загальною чисельністю 58 осіб і по дві академічні групи в якості ЕГ чисельністю 52 особи). У цілому за п'ять років за експериментальною програмою підготовлено таку кількість майбутніх фахівців, яка складає близько 50 % від загальної чисельності студентів юридичного факультету на кожному курсі. Випадковість вибору забезпечувалася за рахунок відбору в ЕГ навчальних груп з непарними, а до КГ – із парними номерами.

Одне із завдань дослідження передбачало перевірку значущості рівня сформованості поведінкового компоненту, який формувався у процесі рольових тренінгів. З цією метою у традиційну програму психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, за якою навчалася КГ, було вирішено ввести окремі елементи експериментальної програми. Зокрема, при проведенні лекцій з психолого-педагогічних дисциплін на перших двох етапах підготовки у КГ запроваджено умови проблематизації, діалогізації навчального процесу. Психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності юриста висвітлювалися відповідно до розробленої автором рольової структури юридичної професії. Такий підхід уможливив подальше порівняння динаміки сформованості компонентів компетентності у студентів КГ і ЕГ.

Для вирішення дослідницьких завдань запроваджено методи, визначені за результатами емпіричного дослідження. Для отримання інформації щодо сформованості компонентів відповідної компетентності майбутніх юристів у процесі їх психолого-педагогічної підготовки використано як психодіагностичні методики, так і особисті розробки автора.

На етапі базової психолого-педагогічної підготовки здійснено формування відповідної базової компетентності та усіх її компонентів – мотиваційного, пізнавального, особистісного та поведінкового. У результаті було актуалізовано потреби студентів у самопізнанні, взаємодопомозі, у прагненні до вдосконалення психолого-педагогічної компетентності, в усвідомленні її важливості як для успішності у навчанні, так і для професійної діяльності. Доведено, що зазначене сприяє адаптації майбутніх юристів до нових умов навчання на основі формування низки особистісних якостей, гармонізації міжособистісних ролей у групі, яка виявляється у міжособистісно-рольовій компетентності в сфері міжособистісного спілкування. На етапі професійної психолого-педагогічної підготовки забезпечено умови для формування спеціальної психолого-педагогічної компетентності та усіх її складових. У результаті було забезпечено: сформованість професійно-рольової спрямованості на виконання професійно важливих ролей, необхідних для успішної діяльності прокурора, юрисконсульта, адвоката, судді, нотаріуса; актуалізацію потреби майбутніх юристів у набутті знань про психолого-педагогічні підструктури професійної діяльності правознавців, їх ролі, які є професійно важливими для здійснення діяльності в межах різних юридичних спеціалізацій; сформованість професійно значущих особистісних якостей, умінь зіставляти власні психолого-педагогічні характеристики з вимогами, які висуває преференційована юридична професія; здатність до цілепокладання у професійному розвитку і визначенні стратегій професійного самовдосконалення; здобуття досвіду опанування професійно важливими ролями (сформованість полірольової професійної компетентності).

З'ясовано, що апробація професійно-рольової компетентності у ході проходження практики в «Юридичній клініці» забезпечила перевірку зазначеної компетентності майбутніх юристів в умовах їх професійної діяльності. Докладно розкрито процес запровадження умов, які посилюють практико-зорієнтований характер психолого-педагогічної підготовки. Розроблено методичні рекомендації щодо реалізації зазначених умов: проблематизації, індивідуалізації, діалогізації навчального процесу, неперервного збагачення рефлексивного досвіду успіхів і невдач, культивування практики відкритого вираження почуттів, поглядів, позицій, формування психолого-педагогічної компетентності в процесі рольової взаємодії, забезпечення провідної ролі досвіду у формуванні поведінкових компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів.

Для формування базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх правознавців запроваджено визначені умови відповідно до складових такої підготовки, до яких віднесено:

– *цілемотиваційну*: відображення в меті, завданнях дисциплін психолого-педагогічного циклу цінностей особистісного саморозвитку, які забезпечують позитивну динаміку поведінки, сприяють гармонізації міжособистісних ролей;

– *змістову*: розроблення практико-зорієнтованого змісту базової дисципліни «Психологія і педагогіка», доповнення його професійно-юридичним контекстом; розширення міждисциплінарних зв'язків зазначеної дисципліни та «Університетської освіти та юридичної деонтології»;

– *процесуальну*: розроблення тренінгу міжособистісно-рольової компетентності, інтерактивних та бінарних лекцій, семінарських і практичних занять з використання експерієнтально-рольових методів навчання;

– *результативну*: запровадження методик діагностики сформованості базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів («Ставлення до базової психолого-педагогічної підготовки», анкета «Мотиви вибору юридичної професії», анкета «Самозвіт учасників тренінгу МРК» та ін.)

На етапі професійної психолого-педагогічної підготовки забезпечено актуалізацію потреби у набутті знань про психолого-педагогічні структури професійної діяльності правознавця, формування вміння охарактеризувати професійно важливі ролі юриста, зіставляти власні психолого-педагогічні якості з вимогами, які висуває преференційована юридична професія, цілепокладання у професійному розвитку і стратегіях самовдосконалення, здобуття досвіду опанування відповідними ролями, успішність апробації професійно-рольової компетентності в процесі практики в «Юридичній клініці».

Для формування *спеціальної* психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів запроваджено такі умови відповідно до складових такої підготовки, до яких віднесено:

– *цілемотиваційну*: відображення в завданнях дисциплін психолого-педагогічного циклу цілей професійного саморозвитку з метою забезпечення змін у поведінці, опанування ролей, важливих для реалізації професійної діяльності правознавців;

– *змістову*: розроблення практико-зорієнтованих змісту і структури професійної дисципліни «Юридична психологія», доповнення її професійно-педагогічними аспектами; розширення міждисциплінарних зв'язків з іншими дисциплінами професійного і практичного блоків підготовки («Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Комунікативні процеси навчання», «Судова риторика»);

– *процесуальну*: розроблення тренінгу полірольової професійної компетентності, інтерактивних та бінарних лекцій, семінарських і практичних занять з використання експерієнтально-рольових методів навчання; методики апробації професійно-рольової компетентності в процесі професійної практики в «Юридичній клініці»;

– *результативну*: запровадження методик діагностики сформованості спеціальної психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів («Ставлення до професійної психолого-педагогічної підготовки», «Професійно-рольова спрямованість майбутнього юриста», «Самозвіт учасників тренінгу професійно-рольової компетентності», «Методика експертної оцінки полірольової професійної компетентності», «Методика експертної оцінки апробації полірольової професійної компетентності» та ін.).

Ефективність запровадженої методики базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів перевірено шляхом зіставлення результатів, отриманих у КГ і ЕГ до та після експерименту. Для підтвердження значущості виявлених відмінностей використано спеціальний статистичний критерій значущості χ^2 . Виявлено, що приріст базової психолого-педагогічної компетентності має статистичну значущість за всіма компонентами. Найбільшу статистичну значущість мають зміни у рівнях сформованості *особистісного компонента* – χ^2 – 54,87 ($p \leq 0,001$), *поведінкового* – χ^2 – 51,38 ($p \leq 0,001$), *мотиваційного компонента* – χ^2 – 38,62 ($p \leq 0,001$), *пізнавального* – χ^2 – 22,84 ($p \leq 0,001$). Розбіжності у пвдсумковому показнику усіх компонентів на рівні значущості χ^2 – 38,08 ($p \leq 0,001$) представлено на рис. 2.

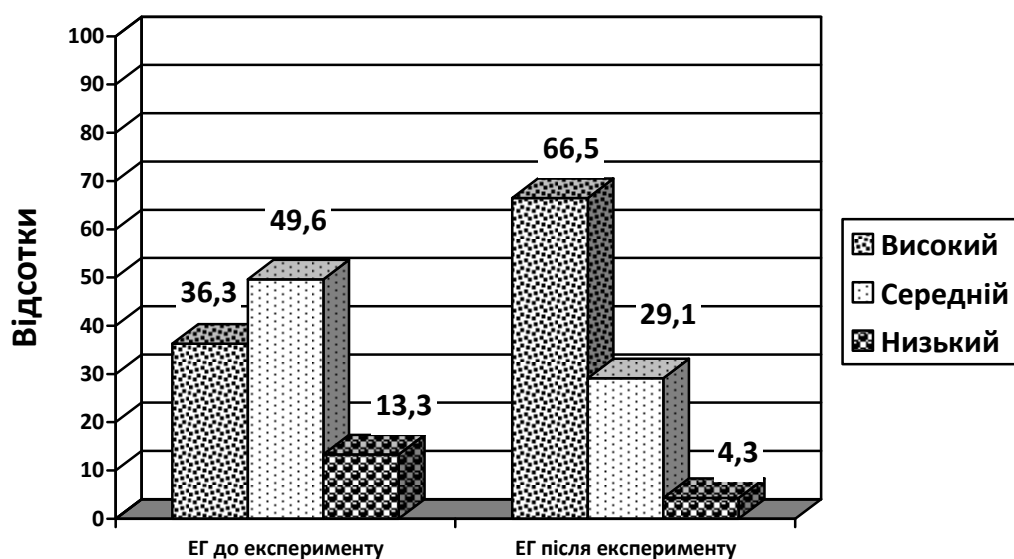

Рис. 2. Середні значення сформованості усіх компонентів базової психолого-педагогічної компетентності у експериментальних групах до і після експерименту

Отже, перевірка ефективності практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів підтверджує її виразну особистісну і практичну спрямованість, вирішальну значущість міжособистісно-рольової компетентності у цьому контексті.

Доведено, що використання розроблених дидактичних засобів реалізації базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на засадах експериментально-рольового підходу сприяє досягненню поставлених цілей, зокрема, формуванню міжособистісно-рольової компетентності. Так, студенти ЕГ продемонстрували переважно високий рівень сформованості особистісного та поведінкового компонентів. Показники пізнавального та мотиваційного компонентів у ЕГ також досягають високих значень. Отже, базова психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів набула практико-зорієнтованого характеру завдяки впровадженню експериментальної програми.

Результати сформованості спеціальної психолого-педагогічної компетентності у КГ та ЕГ до початку здійснення професійної психолого-педагогічної підготовки і після апробації полірольової професійної компетентності у процесі професійної практики у «Юридичній клініці» за підсумковим показником усіх компонентів представлено на рис. 3.

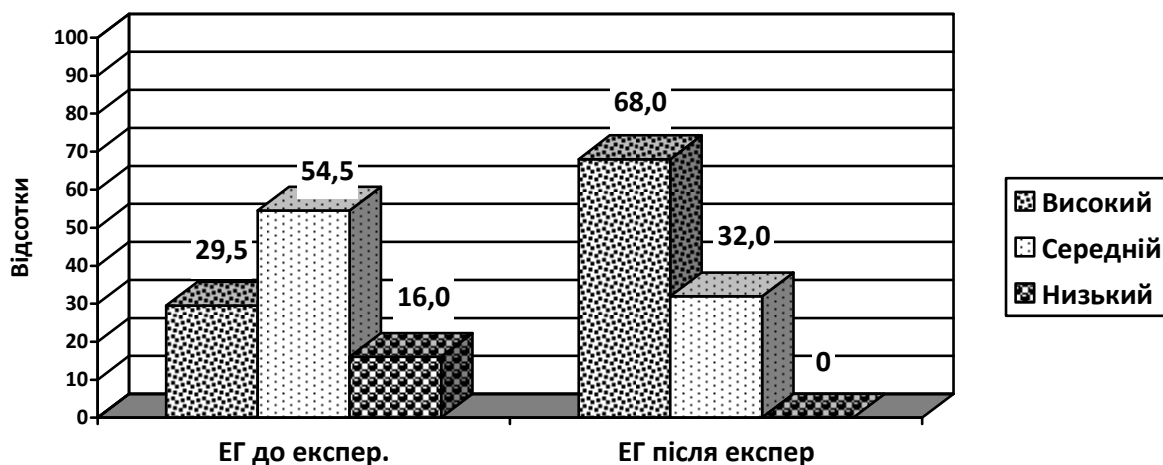

Рис. 3. Середні значення сформованості усіх компонентів спеціальної психолого-педагогічної компетентності у ЕГ до і після апробації

На основі здійсненого порівняння результатів, отриманих у контрольних та експериментальних групах після апробації, з'ясовано, що показники сформованості всіх компонентів, особливо поведінкового (професійно-рольова компетентність), мають статистично значущі розбіжності, які відобразились і на підсумковому показнику $\chi^2 - 52,97$ ($p \leq 0,001$). Статистично значущими виявилися розбіжності у поведінковому компоненті $\chi^2 - 64,11$ ($p \leq 0,001$), пізнавальному $\chi^2 - 40,65$ ($p \leq 0,001$), особистісному $\chi^2 - 35,49$ ($p \leq 0,001$).

Визначено, що сформованість мотиваційного компоненту досягнула найбільшої статистичної значущості розбіжностей, оскільки саме після апробації набутої професійно-рольової компетентності студенти експериментальної групи усвідомили вагомість набутого досвіду як основи компетентності і визначилися з напрямками її подальшого вдосконалення. Зазначено, що наступним етапом їх професійно-рольового розвитку може бути перенесення здобутого досвіду, тобто апробація його у нових умовах, безпосередньо у професійній юридичній діяльності.

З'ясовано, що, незважаючи на позитивну динаміку, яка виявлена у показниках КГ і ЕГ, розбіжність між ними після експериментального навчання є більш значущою.

Аналіз отриманих результатів засвідчив теоретичну обґрунтованість, методичну розробленість апробованості та ефективність практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Дієвість експериментальних умов формування полірольової професійної компетентності у вирішенні психолого-педагогічних ситуацій юридичної діяльності майбутніми юристами доведено шляхом аналізу результатів формувального етапу експерименту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретико-методичних засад психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів надало можливість вирішити важливу наукову проблему – концептуально обґрунтувати модель практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів та експериментально перевірити її ефективність.

1. На основі аналізу стану розробки досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та практиці підготовки майбутніх в університетах визначено можливі шляхи посилення її практико-зорієнтованого характеру: забезпечення її системності у контексті єдності базової і професійної складових; пріоритетність набуття майбутніми правознавцями практичних умінь та навичок, що інтегрують психологічну і педагогічну компетентність у професійній діяльності; індивідуалізація професійного розвитку майбутніх юристів у процесі психолого-педагогічної підготовки; інтеграція компетентнісного, експериментального та рольового підходів до формування психолого-педагогічної компетентності виконання професійних ролей майбутніми юристами; визначення наступності, взаємозв'язку психолого-педагогічних компетентностей, які формуються на етапах базової та професійної психолого-педагогічної підготовки, визначення змісту цих компетентностей; інтеграція психолого-педагогічних та юридичних дисциплін.

Виокремлення компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх правознавців здійснено на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних підструктур професійної діяльності юристів, у результаті якого виявлено відмінності у психолого-педагогічних аспектах її реалізації і відповідних вимогах до фахівців різної юридичної спеціалізації: прокурорів, юрисконсультів, адвокатів, суддів, нотаріусів, що підтверджується також результатами експертної оцінки.

2. Обґрунтовано експериментально-рольовий підхід – системну організацію освітнього процесу, що спирається на концепції експериментального навчання та рольового розвитку особистості. Практико-зорієнтовану психолого-педагогічну підготовку майбутніх юристів на засадах такого підходу визначено як процес поетапного набуття ними полірольової професійної компетентності на основі досвіду гармонізації міжособистісних ролей (міжособистісно-рольова компетентність) та досвіду опанування професійно важливими ролями (професійно-рольова компетентність) і найвищого рівня останньої – полірольової професійної компетентності.

Надано визначення основним категоріям експериментально-рольового підходу: «досвід», «вітагенний досвід», «едукогенний досвід», «міжособистісна роль», «міжособистісно-рольова компетентність», «професійна роль», «професійно функціональна роль», «професійно важлива роль», «професійно-рольова компетентність», «професійно-рольова спрямованість», «полірольова професійна компетентність», «полірольова професійна спрямованість» та розкрито їх зв'язок із базовою та спеціальною психолого-педагогічною компетентністю майбутніх юристів.

Полірольову професійну компетентність визначено як професійну якість, що відображає знання майбутніх правознавців про специфіку психолого-педагогічних

аспектів діяльності юриста будь-якої професійної спеціалізації, відповідність власних психолого-педагогічних характеристик вимогам конкретної спеціалізації; мотивацію до набуття якомога ширшого і глибшого діапазону рольової поведінки, яка забезпечує студентам опанування преференційованими, рекомендованими професійними спеціалізаціями, а також такими, які потребують кардинальних особистісних змін.

3. Обґрунтування базових понять дослідження дало можливість визначити психолого-педагогічну компетентність юриста як інтегровану якість, яка забезпечує ефективність психолого-педагогічних аспектів взаємодії правознавця з іншими суб`єктами. Доведено, що у професійній діяльності така компетентність зумовлена колом професійно-юридичних повноважень, професійною спеціалізацією (прокурор, юрисконсульт, адвокат, суддя, нотаріус тощо). В якості компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів обрано: пізнавальний, який передбачає сформованість психолого-педагогічних знань, необхідних для спілкування, навчання, професійної діяльності фахівця; мотиваційний, що характеризується ставленням до психолого-педагогічної підготовки, прагненням до розвитку визначеної компетентності; особистісний, що визначається наявністю особистісних рис, якостей, які забезпечують таку компетентність; поведінковий як прояв набутої компетентності у буденному житті, навчальній діяльності, професійній практиці. Для кожного з цих компонентів відповідно до етапів психолого-педагогічної підготовки обґрунтовано критерії, показники та рівні їх сформованості.

На констатувальному етапі дослідження визначено вихідний рівень психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів за результатами базової та професійної психолого-педагогічної підготовки. З цією метою розроблено методику, яка включала опис завдань, основних напрямів дослідження, обґрунтування методичних засобів збору і опрацювання емпіричної інформації, уточнення емпіричних критеріїв та показників.

На основі вивчення ставлення майбутніх юристів до результатів їх базової психолого-педагогічної підготовки та дослідження рівнів відповідної компетентності з'ясовано, що студенти молодших курсів загалом прагнуть до самопізнання та саморозвитку, мають переважно високий рівень внутрішньої мотивації до опанування психолого-педагогічних дисциплін і отримання юридичної освіти. Водночас, спостерігаються труднощі щодо постановки завдань і вирішення психологічних та педагогічних проблем у процесі життєдіяльності. Це стосується і сфери міжособистісної взаємодії, проблем адаптації до нових умов навчання, гармонізації міжособистісних ролей у групі. З'ясовано, що базова психолого-педагогічна компетентність майбутніх юристів сформована переважно на середньому рівні.

У ході дослідження ставлення майбутніх юристів до результатів їх професійної психолого-педагогічної підготовки та визначення рівнів спеціальної психолого-педагогічної компетентності встановлено, що студенти старших курсів, у цілому, мають уявлення про вимоги до відповідної компетентності юриста, проте не знають, які саме професійно значущі особистісні якості і психолого-педагогічні вміння необхідні прокурору, юрисконсульту, адвокату, нотаріусу, судді. Окрім того,

вони не зіставляють їх з власною психолого-педагогічною компетентністю, яку вважають недостатньою. Майбутні юристи мають посередній інтерес до вивчення відповідних дисциплін, середній рівень розвитку комунікативних та організаційних схильностей та низький рівень сформованості професійно значущих психолого-педагогічних умінь, слабо орієнтуються у взаємозв'язках етапів базової та професійної психолого-педагогічної підготовки. Спеціальна психолого-педагогічна компетентність майбутніх юристів сформована на середньому рівні. Це свідчить про недостатню практичну зорієнтованість такої підготовки майбутніх юристів, що негативно впливає на рівень їх базової та спеціальної психолого-педагогічних компетентності.

Відтак, виникає потреба у наповненні змісту базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів професійним контекстом, мотивування до набуття студентами тих умінь, які будуть необхідні для конкретної юридичної професії, створення умов, які забезпечують формування здатності до взаємодії, гармонізацію позицій, статусів студентів у групі. На етапі професійної психолого-педагогічної підготовки необхідно формувати компетентність майбутніх юристів у процесі виконанні ролей, важливих для здійснення психолого-педагогічного впливу. Обґрунтовано думку, що кожен етап має починатися із дієвого з'ясування наявного психолого-педагогічного досвіду з метою збагачення його досвідом здобуття знань, нових умінь та навичок. Новий досвід має бути відрефлексованим, концептуалізованим і апробованим у нових умовах.

Аналіз стану психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у різних університетах України свідчить, що незважаючи на низку об'єктивних переваг, які мають юридичні академії порівняно з непрофільними університетами щодо викладання практико- і професійно-зорієнтованих дисциплін, загальні тенденції її реалізації у різних ВНЗ є спільними: скорочення годин на таку підготовку за рахунок базової або професійної її складової; її переважно знаннева спрямованість; відсутність узгодженості викладання психолого-педагогічних дисциплін із завданнями практики, виконанням майбутніх професійних ролей. Виняток становлять університети, які надають майбутнім юристам можливість отримання додаткової спеціальності «викладач права», що передбачає систему психолого-педагогічної підготовки і характеризується тенденціями до поглиблення її практичної складової у межах зазначеної спеціальності.

З'ясовано, що існуючі умови не забезпечують ефективне формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів.

За результатами емпіричного дослідження засвідчено: недостатній рівень практичної спрямованості такої підготовки, яка не забезпечує відповідної компетентності майбутніх юристів, здатності до виконання професійних ролей; необхідність удосконалення методики у напрямі підвищення її інтерактивності (доповнення тренінгами, рольовими іграми та іншими методами та формами навчання через досвід).

4. На основі проведеного теоретичного аналізу та результатів констатувального етапу експерименту обґрунтовано концептуальні засади практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, зокрема її принципи: системності, експіріентальності, інтегративності, цілеціннісної рольової

персоніфікації, контекстно-рольової детермінації, індивідуально-рольової преференції, самотворчої кумуляції.

За допомогою методу моделювання розроблено і обґрунтовано модель практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах на засадах експерієнтально-рольового підходу з метою формування у них полірольової професійної компетентності. Складовими моделі визначено: цілемотиваційну, змістову, процесуальну, результативну. Простежено їх взаємозв'язок і взаємозумовленість. Реалізація зазначеної моделі передбачала створення відповідних умов: узгодження завдань психолого-педагогічної підготовки із завданнями стадій циклу експерієнтального навчання; наявність трьох етапів такої підготовки – базової, професійної, апробації сформованої компетентності в процесі професійної практики; проблематизація, індивідуалізація, діалогізація навчального процесу; неперервне збагачення рефлексивного досвіду успіхів і невдач, культивування практики відкритого вираження почуттів, поглядів, позицій; формування психолого-педагогічної компетентності в процесі рольової взаємодії; визначення провідної ролі досвіду у її формуванні.

Відповідно до змісту і структури системи психолого-педагогічної підготовки визначено її етапи та завдання. Доведено, що вдосконалення її змістової складової на засадах експерієнтально-рольового підходу забезпечується послідовністю виконання завдань кожного етапу, їх наступністю, доповненням змісту психолого-педагогічних дисциплін поняттями рольового та професійно-рольового досвіду, розкриттям його значення у формуванні зазначеної компетентності, встановленням міжпредметних зв'язків психолого-педагогічних та юридичних дисциплін, варіативністю психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Розкрито особливості процесуальної складової системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів: уточнено зміст базових понять; охарактеризовано експерієнтально-рольові методи, які забезпечують ефективність формування міжособистісно- та професійно-рольової компетентностей на кожному етапі такої підготовки (тренінг міжособистісно-рольової компетентності, тренінг професійно-рольової компетентності, контекстно-рольові ситуаційні вправи); визначено специфіку рольових ігор, одиночних і парних етюдів, сократівського діалогу, бінарної лекції, клінічного методу навчання майбутніх юристів у контексті експерієнтально-рольового підходу.

5. Розроблення методики поетапної реалізації практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів передбачало визначення її змісту, форм, методів, прийомів тощо.

Запропоновані методичні засоби, за допомогою яких майбутні правознавці навчаються цілепокладанню в сфері особистісного і професійного саморозвитку; визначено способи мотивування студентів до вивчення психолого-педагогічних дисциплін та набуття відповідної компетентності та опанування ролями, які гармонізують навчання та спілкування, а також тими, які є професійно важливими для юридичної діяльності.

Конкретизовано зміст і завдання етапів базової та професійної психолого-педагогічних підготовки: оволодіння репертуаром міжособистісних ролей, що, своєю чергою, відповідало завданню набуття конкретного досвіду міжособистісно-

рольової взаємодії; індивідуалізація репертуару професійних ролей, що здійснювалася на основі рефлексії попереднього досвіду; екстраполяція професійних ролей на ситуації професійної діяльності як їх інтеграція, що реалізовувалась на основі концептуалізації вихідних положень; апробація опанованих професійних ролей у процесі практики як активне експериментування, перевірка набутого досвіду в нових умовах.

Представлено процес поетапної реалізації форм і методів практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки на засадах експериментально-рольового підходу. Запропоновано варіанти формування полірольової професійної компетентності майбутніх юристів залежно від обраних ними індивідуальних навчальних траєкторій і стратегій корекції професійно-рольової компетентності. Висвітлено процес формування кожного із компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів на кожному етапі їх підготовки. Визначено критерії, показники, які засвідчують сформованість зазначених компонентів компетентності.

З метою з'ясування результативності такої підготовки розроблено методику розрахунку коефіцієнтів: рольової гнучкості, якості виконання професійно важливих ролей, професійно-рольової компетентності в межах окремої професійної ролі, професійно-рольової спрямованості Їх співвідношення уможлиблює для студента вибір відповідної навчальної стратегії вдосконалення професійно-рольової компетентності та апробації даної компетентності під час професійної практики в «Юридичній клініці».

З'ясовано, що важливим чинником системності психолого-педагогічної підготовки виступає інтеграція психолого-педагогічних та юридичних дисциплін на основі міжпредметних зв'язків, зміст яких відображено у методиці формування полірольової професійної компетентності майбутніх юристів.

Опис змісту експериментальної роботи супроводжується методичними рекомендаціями щодо організаційних аспектів запровадження розроблених методичних засобів, особливостей проведення тренінгової роботи тощо.

6. У результаті проведеної експериментальної перевірки ефективності практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на засадах експериментально-рольового підходу конкретизовано зміст мотиваційного, пізнавального, особистісного, поведінкового компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів на кожному з етапів їх підготовки.

Відповідно до розробленої методики дослідження, що включала опис цілей і завдань дослідження, обґрунтування використаних засобів і вибірки дослідження, охарактеризовано рівні та показники сформованості базової психолого-педагогічної та спеціальної психолого-педагогічної компетентностей майбутніх юристів.

Обґрунтовано вплив практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на формування в них полірольової професійної компетентності.

Доведено, що ефективність практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки зумовлюється підвищенням показників сформованості усіх компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів після формувального етапу експерименту при домінуванні поведінкового компоненту.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, пов'язаних із психолого-педагогічною підготовкою майбутніх юристів. Серед перспективної тематики подальших науково-педагогічних розвідок визначено: науково-методичні засади психолого-педагогічної підготовки у відомчих вищих навчальних закладах юридичного профілю; компаративний аналіз систем психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в Україні та закордоном; теорія і практика психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів права у непедагогічних університетах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Котикова О. М. Практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів : монографія / О. М. Котикова. – К. : КНЕУ, 2010. – 343, [1] с.

Навчальні та навчально-методичні посібники

2. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч. – метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / [В. А. Козаков, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін.] ; за заг. ред. В. А. Козакова. – К. : КНЕУ, 2003. – 829 с.
3. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: навч. посіб. / [М. В. Артюшина, О. М. Котикова, Г. М. Романова та ін.] ; за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.
4. Психологія та педагогіка : навч. посіб. / [Л. А. Колесніченко, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін.] ; за заг. ред. Л. А. Колесніченко. – К. : КНЕУ, 2008. – 408 с.
5. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч. посіб. / [М. В. Артюшина, Л. М. Журавська, Л. А. Колесніченко та ін.] ; за заг. ред. М. В. Артюшиної. – К. : КНЕУ, 2008. – 336 с.
6. Контроль та оцінювання навчальних досягнень студентів економічного університету / [М. І. Радченко, М. В. Артюшина, Г. М. Романова та ін.]. – К. : КНЕУ, 2010. – 332 с.
7. Університетська освіта та юридична деонтологія : навч. посібник / Г. С. Тимчик, О. М. Котикова ; за заг. ред. Ф. П. Шульженка. – К. : КНЕУ, 2011. – С. 210, [6] с.
8. Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів : тренінг-курс для викл. ун-ту / [Л. О. Савенкова, Г. М. Романова, М. В. Артюшина та ін.] ; за заг. ред. : Л. О. Савенкової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2011. – 390, [2] с.

Статті у наукових фахових виданнях

9. Котикова О. М. Особистісно-діяльнісний підхід до психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів / О. М. Котикова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – К., 2008. – Вип. 53. – С. 60–65.
10. Котикова О. М. Психолого-педагогічна готовність майбутніх юристів до професійної діяльності: діагностичний аспект / О. М. Котикова // Проблеми освіти : наук. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – К. : 2008. – Вип. 55. – С. 106–111.

11. Котикова О. М. Психолого-педагогічна підготовка у стандартах юридичної освіти / О. М. Котикова // Проблеми освіти : наук. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – К., 2008. – Вип. 56. – С. 26–30.
12. Котикова О. М. Зміст та організаційні особливості проведення комунікативного тренінгу для студентів-правознавців / О. М. Котикова // Людинознавчі студії : зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного ун-ту імені Івана Франка. – 2009. – Вип. 19 : Педагогіка. – С. 182–196.
13. Котикова О. М. Мотивація майбутніх юристів до навчання як визначальний чинник суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента / О. М. Котикова // Вісник Львівського університету : зб. наук. пр. Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25, ч. 2. – С. 249–257.
14. Котикова О. М. Розвиток позитивного самоствавлення та самоакцептації студентів-першокурсників юридичних спеціальностей у процесі психолого-педагогічної підготовки / О. М. Котикова // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К., 2009. – № 3 (27), ч.2. – С. 112–115.
15. Котикова О. М. Соціальний інтелект як показник комунікативної компетентності майбутніх юристів / О. М. Котикова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 10 (20). – С. 67–72.
16. Котикова О. М. Стан психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у профільних ВНЗ / О. М. Котикова // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південного наукового Центру АПН України. – 2009. – № 10 – С. 133–137.
17. Котикова О. М. Аналіз стану психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у непрофільних вищих навчальних закладах / О. М. Котикова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти – К., 2010. – Вип. № 65. – С. 20–25.
18. Котикова О. М. Дослідження психолого-педагогічних аспектів професійної діяльності юриста / О. М. Котикова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Класичного приватного ун-ту. – Запоріжжя, 2010. – № 11 (64). – С. 83–89.
19. Котикова О. М. Загально-педагогічні орієнтири вдосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів / О. М. Котикова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди : наук.-теорет. зб. Сер. : Педагогіка. Психологія. Філософія. – 2010. – Вип. 19. – 2010. – С. 93–99.
20. Котикова О. М. Завдання психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів та підходи до її реалізації / О. М. Котикова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. Сер. : Педагогіка і психологія. – 2010. – Вип. 31. – С. 299–305.
21. Котикова О. М. Зорієнтованість на практику як проблема формування змісту психолого-педагогічної підготовки / О. М. Котикова // Проблеми освіти : наук.-

- метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – К., 2010. – Вип. 64. – С. 20–25.
22. Котикова О. М. Експеріментально-рольовий підхід до формування полірольової професійної спрямованості майбутніх юристів у процесі психолого-педагогічної підготовки / О. М. Котикова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі : зб. наук. пр. Класичного приватного ун-ту. – Запоріжжя. – 2010. – № 10 (63). – С. 246–254.
23. Котикова О. М. Компоненти комунікативної компетентності майбутніх юристів / О. М. Котикова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 11 (21). – С. 140–144
24. Котикова О. М. Концептуальні орієнтири психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів / О. М. Котикова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі : зб. наук. пр. Класичного приватного ун-ту. – Запоріжжя, 2010. – № 9 (62). – С. 365–371.
25. Котикова О. М. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів до виконання професійних ролей / О. М. Котикова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Вінниця, 2010. – Вип. 25. – С. 378–384.
26. Котикова О. М. Теоретичні аспекти організації тренінгу комунікативних умінь майбутніх правознавців / О. М. Котикова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – К., 2010. – Вип. № 61. – С. 119–123.
27. Котикова О. М. Рольові технології у психолого-педагогічній підготовці майбутніх юристів на основі навчання через практику / О. М. Котикова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. ст. Сер. : Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 27, ч. 1. – С. 140–148.
28. Котикова О. М. Формування змісту вищої юридичної освіти на основі структурно-функціонального аналізу професійної діяльності юриста / О. М. Котикова // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південного центру АПН України. – 2010. – № 4–5. – С. 106–111.
29. Котикова О. М. Критерії та рівні психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів / О. М. Котикова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. ст. Сер. : Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 29, ч. 2. – С. 62–69.
30. Котикова О. М. Результати формування ключової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів / О. М. Котикова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. Сер. : Педагогіка і психологія. – 2011. – Вип. 33. – С. 263–268.
31. Котикова О. М. Результати формування професійної психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 14 (24). – С. 224–229.

Статті в інших наукових виданнях

32. Котикова О. М. Індивідуалізація навчання / О. М. Котикова // Психологічний довідник учителя : в 4 кн. / упоряд. В. Андрієвська ; за заг. ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Кн. 2. – С. 29–30.
33. Котикова О. М. Проблеми стандартизації психолого-педагогічної підготовки майбутніх правознавців / О. М. Котикова // Правове регулювання економіки : зб. наук. пр. ; відп. ред. В. Ф. Опришко. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 280–297
34. Котикова О. М. Соціальна роль / О. М. Котикова // Психологічний довідник учителя : в 4 кн. / упоряд. В. Андрієвська ; за заг. ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Кн. 4 – С. 30–31.

Матеріали конференцій

35. Котикова О. М. Психолого-педагогічна оцінка: гуманістичні традиції // Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті : зб. матеріалів наук.-метод. конф., (Київ, 26 січ. – 3 лют. 2004 р.). – К. : КНЕУ, 2004. – С. 448–449.
36. Котикова О. М. Типологія у дослідженні групової взаємодії студентів / О. М. Котикова // Сучасні технології навчання та оцінювання знань студентів : матер. наук.-метод. конф., 1 лют. 2002 р. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 198–199.
37. Котикова О. М. Динаміка мотиваційного процесу у викладанні ПДНМ / О. М. Котикова // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів : зб. матеріалів наук.-метод. конф., Київ, 2 – 4 лютого 2005 р. – К. : КНЕУ, 2005. – Т. 2. – С. 172–173.
38. Котикова О. М. Особистісно-діяльнісний підхід в індивідуалізації оцінювання навчальної діяльності / О. М. Котикова // Індивідуалізація навчального процесу як провідна складова модернізації вищої економічної освіти : зб. матеріалів наук.-метод. конф., (Київ, 31 січ. – 2 лют. 2006 р.). – К. : КНЕУ, 2006. – Т. 2. – С. 176–177.
39. Котикова О. М. Елементи активного соціально-психологічного навчання студентів у процесі психолого-педагогічної підготовки / О. М. Котикова // Теоретичні та практичні підходи до впровадження нового покоління освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців: шляхи розвитку : зб. матеріалів наук.-метод. конф., (Київ, 6 – 8 лют. 2007 р.). – К. : КНЕУ, 2007. – Ч. 2. – С. 302–303.
40. Котикова О. М. Технології навчання через практику у психолого-педагогічній підготовці майбутніх юристів // Досвід організації та активізації навчального процесу на основі впровадження інноваційних технологій : зб. матеріалів наук.-метод. конф., 5–7 лют. 2008 р. – Т. 2. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 249–251.
41. Котикова О. М. Мотиваційна детермінованість вибору майбутніми юристами шляхів поліпшення навчально-виховного процесу в університеті як орієнтир роботи кураторів / О. М. Котикова // Проблеми вдосконалення підготовки юристів: професійні та морально-етичні аспекти : зб. матер. наук.-метод. конф., жовт. 2008. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 132–140.
42. Котикова О. М. Розвиток самоакцептації студентів юридичних спеціальностей // Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: методологія, досвід, перспективи : зб. матер. VI міжнар. наук.-метод. конф.,

- (Київ, 13–14 жовт. 2009 р.) ; за наук. ред. : О. В. Винославської; Г. В. Ложкіна. – К. : Азимут-Україна, 2009. – С. 46–47.
43. Котикова О. М. Етапи формування полірольової професійної зорієнтованості майбутніх юристів у процесі психолого-педагогічної підготовки / О. М. Котикова // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: матеріали Сьомих Ірпінських читань. Ч. 1. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – С. 119–121.
44. Котикова О. М. Розвиток культури спілкування майбутніх фахівців з права / О. М. Котикова // Етичні та духовні аспекти розвитку людини і суспільства : матеріали ІХ Міжнар. форуму, 28–29 трав. 2009 р. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – С. 34.
45. Котикова О. М. Удосконалення юридичної освіти як передумова реформування правової системи України // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. ст. за матеріалами VI наук.-практ. конф., (Луцьк, 29–30 трав. 2009 р.). – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 46–47.
46. Котикова О. М. Психолого-педагогічні аспекти контролю / О. М. Котикова // Забезпечення відкритості, прозорості та об'єктивності оцінювання якості навчальної роботи студентів: досвід, проблеми, перспективи розвитку : зб. матеріалів наук.-метод. конф., (Київ, 2 лют. 2010 р.). – К. : КНЕУ, 2010. – Т. 1. – С. 531–533.

АНОТАЦІЇ

Котикова О. М. Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2012.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблем психолого-педагогічної підготовки фахівців та майбутніх юристів зокрема. На основі структурно-функціонального аналізу діяльності юристів охарактеризовані психолого-педагогічні підструктури їх діяльності. Досліджено стан психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах України. Розроблено експериментально-рольовий підхід до психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, який передбачає набуття ними психолого-педагогічної компетентності відповідно до етапів експериментального навчання та рольової детермінації поведінки і діяльності особистості з метою формуванню полірольової професійної компетентності майбутніх юристів.

Проведено емпіричне дослідження з метою подальшої розробки концепції, моделі, методики практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Запропоновано концепцію практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів. Умовами формування базової психолого-педагогічної компетентності як міжособистісно-рольової компетентності і спеціальної психолого-педагогічної компетентності як полірольової професійної компетентності визначено: забезпечення провідної ролі досвіду у формуванні компетентностей; етапність і наступність їх формування; набуття компетентностей в процесі рольового розвитку; індивідуалізація навчальних стратегій корекції компетентностей.

Розроблено та експериментально перевірено модель практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів. Уточнено зміст категорій «компетентність», «досвід», «психолого-педагогічна підготовка», «практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка», «психолого-педагогічна компетентність», структурних компонентів психолого-педагогічної компетентності (пізнавальний, мотиваційний, особистісний та поведінковий), критерії, показники та рівні сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів.

Удосконалено науково-методичний апарат дослідження компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів, розроблено методiku впровадження практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів до виконання професійних ролей, яка охоплює три етапи – базової психолого-педагогічної підготовки, професійної психолого-педагогічної підготовки, апробації набутої компетентності в процесі юридичної клінічної практики.

Практико-зорієнтовану психолого-педагогічну підготовку майбутніх юристів упроваджено у навчальний процес провідних університетів України, які готують майбутніх правознавців.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів, психолого-педагогічна компетентність, базова психолого-педагогічна компетентність, міжособистісно-рольова компетентність, спеціальна психолого-педагогічна компетентність, полірольова професійна компетентність, експериментально-рольовий підхід у психолого-педагогічній підготовці.

Котикова Е. М. Теоретико-методические основы психолого-педагогической подготовки будущих юристов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2012.

В диссертации осуществлен целостный теоретический анализ проблем психолого-педагогической подготовки будущих юристов. На основе структурно-функционального анализа деятельности юристов охарактеризованы психолого-педагогические подструктуры их деятельности. Исследовано состояние психолого-педагогической подготовки будущих юристов в университетах Украины. Разработан экспериментально-ролевой подход к психолого-педагогической подготовке будущих юристов, который предусматривает овладение ими психолого-педагогической компетентностью в соответствии с этапами экспериментального обучения, ролевой детерминацией поведения и деятельности. Основной целью психолого-педагогической подготовки при таком подходе выступает полиролевая профессиональная компетентность, обеспечивающая эффективность профессиональной деятельности юриста в изменяющихся условиях, наличие профессионально значимых психолого-педагогических качеств и умений, способность работать в группе, а также осуществлять автономную деятельность.

Обоснована концепция практико-ориентированной психолого-педагогической подготовки будущих юристов, разработаны ее принципы. Системность обеспечивает взаимосвязь и взаимообусловленность всех компонентов целостной подготовки. Экспериментальность предполагает приоритетность приобретения

практического опыта. Интегративность предполагает интеграцию психологического и педагогического опыта, а также интеграцию психологического и педагогического содержания такой подготовки. Целеценностная ролевая персонификация направлена на интериоризацию межличностных и профессиональных ролей, которая из стихийного процесса превращается в предмет целеполагания и приобретает ценностный смысл. Контекстно-ролевая детерминация обеспечивает соответствие процесса формирования межличностно-ролевой и профессионально-ролевой компетентности контексту профессионально-ролевой деятельности. Индивидуально-ролевая преференция предоставляет возможность варьировать программу практико-ориентированной психолого-педагогической подготовки в зависимости от выбора студентами конкретной юридической специализации в качестве предпочитаемой деятельности и достигнутого уровня овладения профессионально важными психолого-педагогическими умениями и качествами. Самосозидательная кумуляция способствует накоплению будущими юристами фрагментов опыта самосозидания в процессе ролевого взаимодействия, каждый из которых усиливает предыдущий и весь профессионально-учебный опыт в целом.

Уточнено содержание базовых понятий исследования. В частности, психолого-педагогическая подготовка рассматривается как процесс формирования психолого-педагогической компетентности в отношении профессиональных ролей – полиролевой профессиональной компетентности.

Психолого-педагогическая компетентность юриста – интегрированное качество, которое обеспечивает эффективность психолого-педагогических аспектов взаимодействия юриста с другими субъектами в обыденной жизни и профессиональной деятельности. В последней такая компетентность обусловлена кругом его профессионально-юридических полномочий, профессиональной специализацией (прокурор, юрисконсульт, адвокат, судья, нотариус и др.).

В качестве структурных компонентов психолого-педагогической компетентности рассматриваются мотивационный, познавательный, личностный и поведенческий, определяются критерии, показатели и уровни сформированности психолого-педагогической компетентности будущих юристов.

Выделены условия формирования психолого-педагогической компетентности: обеспечение ведущей роли опыта в формировании компетентностей; этапность овладения ими процессе ролевого развития; индивидуализация учебных стратегий коррекции компетентностей. Сделан вывод о необходимости учета предыдущего опыта психологического и педагогического влияния, которому подвергались и которое осуществляли студенты. Воссоздание и осмысление этого опыта в процессе тренинга является первым этапом, за которым следует его рефлексия в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин, затем осуществляется концептуализация с целью определения содержания психолого-педагогической компетентности в исполнении конкретной профессиональной роли, а затем – апробация сформированной компетентности.

Разработана и экспериментально проверена модель практико-ориентированной психолого-педагогической подготовки будущих юристов в университетах, которая отражает структуру соответствующего учебного процесса применительно к ее целемотивационной, содержательной, процессуальной

и результативной составляющим, а также средства и условия, необходимые для реализации поставленных учебных целей.

Усовершенствован научно-методический аппарат исследования компонентов психолого-педагогической компетентности будущих юристов, разработана методика внедрения практико-ориентированной психолого-педагогической подготовки будущих юристов к выполнению профессиональных ролей, которая охватывает три этапа – базовой, профессиональной психолого-педагогической подготовки, апробации соответствующей компетентности в процессе юридической клинической практики.

Практико-ориентированная психолого-педагогическая подготовка будущих юристов внедрена в учебный процесс ведущих университетов Украины, которые готовят будущих юристов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих юристов, психолого-педагогическая подготовка будущих юристов, психолого-педагогическая компетентность, базовая психолого-педагогическая компетентность, межличностно-ролевая компетентность, специальная психолого-педагогическая компетентность, полиролевая профессиональная компетентность, экспириентально-ролевой подход в психолого-педагогической подготовке.

Kotikova O. M. Theoretical and Methodical Foundations of Psychopedagogical training of the Future Lawyers. – On the right of manuscript.

The dissertation for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Franko Zhitomir State University. – Zhytomyr, 2012.

The dissertation is dedicated to the theoretical analysis of problems of the psychological and pedagogical training as a whole and particularly in the legal education. The structural and functional analysis of the lawyer's activity and characteristics of the psychological and pedagogical substructures of the lawyer's activity have been realized. The status of the psychological and pedagogical training of future lawyers at the University of Ukraine was analyzed.

The experiential and role approach in organizing the psychological and pedagogical training of future lawyers, deals with the mastering of the psychological and pedagogical competency according to the stages of the experiential learning and the role determination of the behavior and activity aimed at forming the poly-role professional competence was elaborated.

The model of the psycho-pedagogical training of future lawyers was elaborated and experimentally verified. The contents of categories «professional training», «psychological and pedagogical training», «psychological and pedagogical competence», structural components of psychological and pedagogical competence (cognitive, motivational, behavioral and personal), criteria, indicators and levels of this competence were developed. The methodological apparatus for the research of future lawyers' psychopedagogical competence, especially poly-role professional competence was improved.

Key words: professional education of future lawyers, psychological and pedagogical training of future lawyers, fundamental psychological and pedagogical training, inter-role competence, special psychological and pedagogical training, poly-role professional competence, experiential and role approach in psychological and pedagogical training.